

УДК УДК595.771(477.87)

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ВИМОГ РАМКОВОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ОХОРОНУ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК КАРПАТ

Газуда М.В.

В статті розглянуто окремі аспекти природно-заповідного фонду регіону в контексті європейських рамкових конвенцій, у тому числі Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. Проаналізовано окремі законодавчі акти України з питань природно-заповідної справи, а також наведена характеристика окремих природо заповідних територій та об'єктів.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, європейські рамкові конвенції, законодавчі акти України, природо-заповідні території та об'єкти.

ВСТУП

Природно-заповідний фонд – це сукупність ділянок суходолу й водного простору, виділених із метою збереження природної різноманітності ландшафтів, тваринного й рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу. Його функціонування регулюється Законом України „Про природно-заповідний фонд України” до якого, відповідно включаються природо заповідні території та об'єкти наступних категорій: природний заповідник, біосферний заповідник, національний природний парк, регіональний ландшафтний парк, заказник, пам'ятка природи, заповідне урочище, ботанічний сад, дендрологічний і зоологічний парки, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва. Такі території та об'єкти відрізняються завданнями, режимом охорони, рівнем підпорядкування, наявністю або відсутністю статусу юридичної особи та спеціальної адміністрації.

Території та об'єкти перших семи вище перерахованих категорій створюються для охорони переважно природних територій або об'єктів, решта

для охорони колекцій рослин і тварин, а також цінних в естетичному відношенні окультурених територій із переважанням зелених насаджень. Природні й біосферні заповідники та національні природні парки є територіями та об'єктами загальнодержавного значення й створюються указами Президента України. Регіональні ландшафтні парки й заповідні урочища та інші об'єкти належать до природно-заповідних територій місцевого значення, а рішення про їх створення приймають обласні ради, ради міст Києва та Севастополя.

У становленні природно-заповідної сфери важливу роль відіграли європейські конвенції, у тому числі Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат.

Мета даної статті полягає в узагальненні положень провідних європейських конвенцій, а також законодавчих документів із природоохоронної діяльності.

Методологічною основою написання статті слугували прийоми еколого-економічних досліджень: метод наукового узагальнення, метод порівнянь окремих статистичних та фактичних даних щодо природно-заповідного фонду, діалектичний та аналітичний методи пізнання явищ і процесів у їх взаємозв'язку.

Газуда Михайло Васильович, к.е.н., доцент кафедри економіки, менеджменту та маркетингу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», e-mail: mishgazuda@gmail.com

1 ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КАРПАТСЬКОЇ З ІНШИМИ КОНВЕНЦІЯМИ ЄПРОПИ

Серед багатьох конвенцій, що мають міжнародне значення, особливе місце займає Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. Конвенції (*lat. convention* – угода), згідно із трактуванням „Економічної енциклопедії”, – міжнародні договори між урядами двох-, кількох або багатьох країн, що передбачають дотримання загальних узгоджених правил у тих чи інших сферах діяльності [1, с. 810]. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат – міжнародний правовий документ, схвалений 22 травня 2003 р. на П'ятій Всеєвропейській конференції міністрів охорони навколишнього середовища в м. Києві [2, с. 177]. Названу міжнародну угоду (далі Угода) підписали уряди карпатських країн – Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії, Сербії, Чорногорії, України й Польщі (приєдналася восени 2003 р.). Угода набула чинності 4 січня 2006 р. після ратифікації Угорщиною, Словаччиною, Україною та Чехією. Тимчасовий секретаріат працює у Відні при підтримці ЮНЕП та уряду Австрії, депозитарієм є Міністерство закордонних справ України. Угода складається із преамбули й 23 статей, керівним органом є Конференція Сторін (збирається один раз на 3 роки), виконавчим – секретаріат.

Відмітимо, що розроблення Карпатської конвенції ініціювала Україна на Дунайсько-Карпатському саміті 2001 р. у Бухаресті. Метою її є розв'язання природоохоронних проблем Карпатських гір, що можливо лише за умови узгоджених дій усіх країн Карпатської гірської системи, проведення збалансованої політики та організації співпраці щодо охорони та невиснажливого розвитку гірських територій суміжних країн, зокрема, Карпатського Євросерединного регіону. Основне завдання цієї Конвенції: поліпшення якості життя людей; забезпечення збереження та відтворення унікальних природних комплексів, які мають естетичне, наукове, рекреаційне значення; запобігання негативному антропогенному впливові на гірські екосистеми та збереження біорізноманіття Карпатської гірської системи, зокрема, на основі створення цілісної екомережі Карпат.

Карпатська Конвенція є рамковою, а це означає, що більшість її статей немає прямої дії. У документі визначено лише спільні підходи до проблем, більшою мірою формулюються принципи, ніж встановлюються обов'язкові умови для Сторін, тому впроваджують її через спеціальні рішення – так звані протоколи, які стосуються специфічних питань економічного, соціального, природоохоронного напрямів. Забезпечення виконання спеціальних рішень (протоколів) у нашій державі покладено на Міністерство охорони навколишнього середовища України. Наголосимо, що 11-13 грудня 2006 р. у Києві відбулася перша конференція Сторін Карпатської конвенції, на якій було прийнято правила, у тому числі фінансової процедури та підписано меморандуми про взаємопорозуміння між Карпатською, Альпійською й Рамсарською

Конвенціями. Головним підсумком зустрічі стало прийняття Карпатської декларації, у якій підтверджено принципи партнерства в сфері охорони природи й збалансованого розвитку Карпатської гірської системи.

Україна одна з перших серед країн Карпатської гірської системи ратифікувала Карпатську конвенцію (7 квітня 2004 р.) і нині працює над втіленням її в життя. Стратегію впровадження основних положень Карпатської конвенції, закріплено в проекті Протоколу про збереження біорізноманіття, який складається з 20 статей та 5 додатків, а також плану заходів щодо впровадження її положень на місцевому рівні. З метою реалізації Карпатської конвенції створено Координаційну раду з її виконання (засідання відбулися в Києві в 2005 і Косові в 2006 р.).

Карпатські гори („Зелене серце Європи”) одна з останніх великих гірських екосистем Європи, що залишилася в порівняно непорушеному природному стані, а тому від практичного впровадження Карпатської конвенції залежить і успіх реалізації положень еколого-політичних та економічних документів, а також реальний стан природного довкілля та здоров'я людей значної частини Європи.

В процесі формування Карпатської конвенції враховано важливі положення європейських конвенцій [3], [4]:

1) Альпійської конвенції, яка була прийнята в 1991 р. і об'єднала зусилля всіх країн Альпійської гірської системи Європейської спільноти з метою налагодження співробітництва щодо розвитку та охорони гірських територій, і дала потужний імпульс роботі в цьому напрямі, особливо в Європі, Азії, Латинській Америці й Африці. Невипадково 2002 р. був оголошений Міжнародним роком гір, а ЮНЕП (Програма ООН із навколишнього середовища) сприяла початку реалізації європейської гірської ініціативи, спрямованої на розвиток партнерства й розширення співробітництва між урядами та зацікавленими сторонами різних територій із метою охорони трансграничних гірських хребтів і стійкого управління ними. Альпійська конвенція вступила в силу в 1995 р. і стала першою рамковою конвенцією, яка розроблялась на глобальному рівні з метою охорони й стійкого розвитку Альпійської гірської системи. Під егідою цієї рамкової Конвенції шляхом переговорів було прийнято 8 протоколів по широкому колу питань, а саме: охорона природного середовища й збереження ландшафту; сільське господарство гірських територій; просторове планування й стійкий розвиток; транспорт; гірські ліси; енергетика; охорона ґрунтів і туризм, а також спеціальний протокол по урегулюванню спірних питань. Усі ці протоколи вступили в силу в грудні 2002 р. на 8 нараді в 2004 р. Сторони Альпійської конференції надавали підтримку формуванню партнерства в межах гірських територій. Крім того, на нараді було вирішено питання про розвиток партнерства в гірських територіях та затверджено програму роботи на 2005-2010 рр. Під час роботи 9-ої наради Альпійської конференції в листопаді 2006 р. (Альпбах, Австрія) охоплення партнерством гірських територій та його розширення розповсюдилось на Карпатську, Кавказьку,

Центральноазіатську та Балканську гірські системи з метою передачі багатостороннього досвіду, нагромадженого в ході реалізації альпійського процесу.

2) Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовища існування водоплавних птахів. Названий міжнародний правовий документ було підписано 2 лютого 1971 р. у м. Рамсар (Іран) з метою налагодження міжнародного співробітництва в справі охорони водно-болотних угідь (ВБУ), цінних як середовище існування вразливих видів та угруповань, що перебувають під загрозою зникнення. Депозитарій цієї конвенції – Генеральний директор ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки, культури). Відмітимо, що до складу ВБУ включено також озеро Синевир (Україна, Закарпатська область). Поняття „водно-болотні угіддя” в конвенції визначено досить широко. Це райони маршів, боліт, драговин, торфовищ чи проточних, прісних, солонуватих або солоних вод, включаючи морські акваторії, глибина яких під час відпливу не перевищує 6 м.

3) Конвенція про збереження дикої фауни й флори та природних середовищ у Європі, яка прийнята 19 вересні 1979 р. у м. Берн (Швейцарія), депозитарієм якої виступив Генеральний секретар Ради Європи;

4) Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, прийнята у жовтні 1995 р., м. Софія, Болгарія, депозитарієм якої був також Генеральний секретар Ради Європи.

Заслужують на увагу об'єкти, які внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Серед таких об'єктів і букові праліси Карпат, які найкраще збереглися в Закарпатській області (2007 р. внесення до Списку). Крім того, до біосферного резервату за програмою ЮНЕСКО („Людина й біосфера”) також внесено гірські дубово-букові й модриново-соснові праліси та субальпійські луки із природними угрупованнями нарцисів, та ялинові, модринові й кленово-буково-дубові праліси та субальпійські луки Східних Карпат. Учасником біосферного резервату є також Закарпатська область, де найкраще збереглися такі праліси. Потоки та річки (9,5 тис. од.) гірської системи Закарпаття, з них міжнародна ріка Тиса, а також ріки Уж та Латориця приймають участь у формуванні басейну ріки та дельти Дунай.

2 ОКРЕМІ ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ УКРАЇНИ НА ВИКОНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ РАМКОВИХ КОНВЕНЦІЙ ІЗ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На основі вище відмічених та інших конвенцій Україною було ініційовано прийняття низки законів та постанов Кабінету Міністрів про природні території та об'єкти особливої охорони (природоохоронне законодавство). Серед них Закони України: „Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 р.; „Про виключну (морську)

економічну зону України” від 16 травня 1995 р.; Положення „Про Червону книгу України”, яке затверджено постановою Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 р.; Програма перспективного розвитку заповідної справи в Україні („Заповідники”), яка затверджена постановою ВР України від 22 вересня 1994 р. та ін.

Серед нормативних документів Кабінету Міністрів України виділимо такі: положення про головне управління національних природних парків і заповідної справи Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки (затверджена 13 березня 1995 р. № 170); Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України (від 3 квітня 1995 р., № 239); положення про республіканський позабюджетний фонд охорони навколишнього природного середовища (від 13 січня 1992 р., № 18); перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів (від 17 вересня 1996 р., № 1147) та ін.

Нормативний характер також мають інструкції та положення Міністерства природи України (нині Міністерство охорони навколишнього природного середовища України). Серед них: інструкція „Про порядок встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення” (від 12 березня 1993 р., № 19); положення „Про єдині державні знаки та аншлаги на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду України” (від 29 березня 1994 р., № 30); інструкція „Про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України” (від 1 лютого 1993 р., № 3); положення про екологічні фонди природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків (від 26 лютого 1993 р., № 16) та ін.

3 ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ТЕРИТОРІЙ ТА ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО- ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ РЕГІОНУ

В Законі України „Про природно-заповідний фонд України” (від 16 червня 1992 р.) у главі 2 „Біосферні заповідники” та 3 „Національні природні парки” чітко визначено статус, завдання та особливості діяльності на території цих об'єктів. Статистична інформація наводить дані стосовно Карпатського біосферного заповідника (КБЗ) та 2 національних природних парків (НПП), площа яких на 1.01.2010 р. становила 133,5 тис. га. Водночас відмітимо, що в червні 2009 р. на базі регіонального ландшафтного парку (РЛП) місцевого значення було створено й 4-й об'єкт „Зачарований край”, який не включено в склад природно-заповідного фонду НПП загальнодержавного значення, у зв'язку із чим статистикою занижені дані про реальну площу національних природних парків регіону.

У главах 4: „Регіональні ландшафтні парки”; 5 – „Заказники”; 6 – „Пам'ятки природи”; 7 – „Заповідні

урочища” визначено статус і завдання та основні вимоги щодо режиму їх охорони. Однак, у статщорічниках як України, так і Закарпатської області (це ж стосується статщорічників „Регіони України”), площа таких об’єктів не подається, чим занижено територіальні та кількісні показники об’єктів природно-заповідного фонду. Така розбіжність між статистичними, та реальними даними свідчить про необхідність поглибленого дослідження багатогранної природоохоронної сфери регіону. У складі природно-заповідного фонду функціонують також ботанічні сади, дендрологічні, зоологічні парки та парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва, які є об’єктами штучного походження, що потребують охорони з боку територіальної влади й науки.

Відмітимо, що названим законом також визначено мету наукових досліджень на територіях та об’єктах ПЗФ, передусім у Карпатському біосферному заповіднику та національних природних парках регіону, а також на інших окремих територіях та об’єктах ПЗФ. При цьому в цитованому законі природно-заповідний фонд поділяється на території та об’єкти загальнодержавного й місцевого значення. Однак, статистичні матеріали не відображають територію та кількість об’єктів місцевого значення, а державного значення – лише частково.

Зауважимо, що на територіях та об’єктах Карпатського біосферного заповідника та НПП функціонують відповідні підрозділи та служби (лісництва, адміністрації), у тому числі науково-дослідні. Багатогранна і плідна наукова діяльність здійснюється в Карпатському біосферному заповіднику під керівництвом д.б.н., академіка Ф. Д. Гамора, на базі якого проведено ряд міжнародних наукових конференцій та видано монографії із природно заповідної справи. Ураховуючи наявність сотень об’єктів ПЗФ на території області, у тому числі 227 джерел мінеральних вод, які віднесені до природно-заповідного фонду, доцільно розширити діапазон досліджень із цієї багатогранної проблеми з боку науковців: екологів, економістів, біологів, географів та інших сфер, а також академічних установ, що функціонують у регіоні.

Відмітимо, що в розділі 5 „Науково-дослідні роботи на територіях та об’єктах природно-заповідного фонду” відмічається, що наукові дослідження на території природоохоронних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків та інших об’єктах можуть здійснюватись іншими науково-дослідними установами та організаціями на основі єдиних програм і планів науково-дослідних робіт чи спеціальних угод між цими установами та організаціями й адміністраціями державних заповідників й інших територій та об’єктів природно-заповідного фонду. Вважаємо, що такі дослідження може здійснювати Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України спільно з кафедрами економіки, менеджменту та маркетингу економічного факультету, а також лісівництва географічного

факультету ДВНЗ „Ужгородський національний університет” та Мукачівської лісодослідної станції, а тому їх відокремлені моніторингові дослідження, не дають змогу здійснити комплексні наукові розробки.

Збереження природно-заповідного фонду регіону відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 р., № 1147 „Перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів” стосується передусім: будівництва, обладнання, реконструкції і розширення приміщень, призначених для проведення науково-дослідних робіт, пропаганди природоохоронних знань і створення експозицій, а також інших об’єктів (майстерень, кордонів, установок для миття машин з безстічним циклом, мостів, доріг, серпантин, огорож і вольєрів), будівництво гідротехнічних та ін. споруд, об’єктів зв’язку в заповідниках, національних природних парках та на ін. територіях ПЗФ) з метою збереження та відтворення природних екологічних систем і пов’язаних із діяльністю цих установ, а також витрати на утримання об’єктів ПЗФ; створення центрів для розселення рідкісних та зникаючих тварин і рослин; придбання спеціального обладнання, транспортних засобів і засобів зв’язку для організацій заповідників та ін. природоохоронних установ; проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних комплексів територій та об’єктів ПЗФ; витрати на резервування територій для заповідників; створення екологічних фондів при природно-заповідних об’єктах та ін.

ВИСНОВКИ

У природоохоронній діяльності та сталому розвитку Українських Карпат важливу роль відіграє Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат, у формуванні якої враховано важливі положення європейських конвенцій, а саме: Альпійської, Рамсарської, про збереження дикої фауни і флори та природних середовищ у Європі, а також Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного біорізноманіття.

Ряд природно-заповідних територій та об’єктів регіону внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, серед них букові праліси Карпат, гірські дубово-букові та модринові праліси, а також субальпійські луки із природними угрупованнями нарцисів та ін.

На виконання європейських рамкових конвенцій Україною ініційовано законодавчі акти із природно-заповідної сфери. Важливу роль у характеристиці окремих територій та об’єктів ПЗФ відіграє Закон України „Про природно-заповідний фонд України”, яким чітко визначено категорії територій та об’єктів ПЗФ як загальнодержавного, так і місцевого значення. Майже усі категорії природно-заповідного фонду притаманні й Закарпатській області.

Перспективні наукові розробки будуть спрямовані на дослідження багатогранних категорій територій та об’єктів природно-заповідного фонду регіону, у тому числі в розрізі природно-економічних зон.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економічна енциклопедія : [у 3 т.]. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2002 / Редакційна рада : Гаврилишин Б. Д. (голова) [та ін.]. – Т. 1 / [Відп. редактор Мочерний С. В.]. – 2002. – 864 с.
2. Екологічна енциклопедія : У 3 т. / Головн. Ред. А. В. Толстоухов та ін. – К. : ТОВ „Центр екологічної освіти та інформації”, 2008. – Т. 3: О-Я. – 472 с.
3. Окружающая среда для Европы / Шестая конференция министров. Белград, Сербия (10-12 октября 2007 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unecce.org/env/documents/2007/ece/ece.belgrade.conf.2007.27.r.pdf>
4. Материалы международной Альпийской конвенции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://geosfera.info/evropa/138-alpy-gory-v-zapadnoj-evrope.html>